

4. Творчасць Максіма Гарэцкага і наватарскія тэндэнцыі ў літаратуры пачатку 20 стагоддзя

4.1 М. Гарэцкі і “філасофія жыцця”

4.2 М. Гарэцкі і мадэрнізм

4.3 “На імперыялістычнай вайне” М. Гарэцкага і літаратура “страчанага” пакалення

4.1 М. Гарэцкі і “філасофія жыцця”

М. Гарэцкаму айчынныя проза абавязана ўзмацненнем філасофскага гучання, паглыбленнем псіхалагізму, жанраваму і стылёваму ўзбагачэнню. М. Гарэцкі – адзін з тых беларускіх пісьменнікаў, творчасць якіх выдатна суадносіцца з самымі сучаснымі тэндэнцыямі ў развіцці тагачаснай літаратуры.

У аповесці М. Гарэцкага “Антон” гучыць ніцшэанскі матыў бунту супраць маралі, што, у рэшце рэшт, прыводзіць галоўнага героя да забойства. Тут мы наглядаем супадзенне з філасофіяй ніцшэанства: “Старыя багі струпехлі, а новых ... новыя мала ведамы...” [1, с. 258]. В. Максімовіч заўважае: “Падспудна тут прысутнічае і ўказанне на вырашэнне калізій “падпольнага” чалавека па Дастаеўскаму. Прычыны падполля, па Дастаеўскаму, гэта знішчэнне веры ў агульныя правілы – “Няма нічога святога”. Падполле з’яўляецца адначасова і метафарай трагічнай адарванасці ад свету, замураванасці ў безвыходнай адзіноце” [2, с. 174]. Антону ўласціва адчуванне сваёй непатрэбнасці, непаўнацэннасці, самаедская рэфлексія, што паралізуе волю да пазітыўнага чынніцтва. Гэта крайняя адчужанасць чалавека ад свету і ад самога сябе.

На думку В. Максімовіча, менавіта ў рэчышчы “філасофіі жыцця” праходзілі дэбаты паміж Маскоўскім дэмакратам, Польшкім публіцыстам і Беларускай аўтарам (спрэчкі пра літаратуру): “Беларускі аўтар прызнае перавагу ідэальнага, духоўнага ў жыцці народа” [2, с. 176]. Ён адстойвае першынство духу перад матэрыяй, адмаўляе розум як недастатковы інструмент пазнання рэчаіснасці. Сэнс жыцця, згодна М. Гарэцкаму, спасцігаецца не розумам, а інтуіцыяй. Гэта набліжае пазіцыю М. Гарэцкага да поглядаў другога прадстаўніка “філасофіі жыцця” А. Бергсона, які лічыў, што толькі інтуіцыя здольная спасцігаць жыццё ў яго разнастайных праявах, паколькі менавіта інтуіцыя дадзена пранікаць ва ўнутраную сутнасць з’яў і прадметаў [3].

М. Гарэцкі сцвярджае важную ролю падсвядомага ў чалавечым жыцці. “Канфлікт асобы разумеецца не толькі ў сэнсе супраціўлення асяроддзю сацыяльнаму, але і біялагічнаму дэтэрмінізму, ракавой спадчыннасці ў духу натуралістычных канцэпцый” [2, с. 177]. У творах М. Гарэцкага выразна гучыць імператыў “жыць!”

“Антон” М. Гарэцкага – узор эпічнай драмы. Відавочныя паралелі з паэтыкай аповесці М. Гарэцкага і творамі Б. Брэхта.

4.2 М. Гарэцкі і мадэрнізм

Творчасць М. Гарэцкага сведчыць пра блізкасць эстэтычных пошукаў пісьменніка да новай, мадэрнісцкай плыні. Так, В. Каваленка адзначае: «Максім Гарэцкі гаворыць пра беларуса з такой трагічнай пранікнёнасцю, «якая нагадвае эмацыянальна-псіхалагічную танальнасць твораў мадэрнісцкага кірунку з іх надрыўна-пакутлівымі матывамі» [4, с. 116].

В. Максімовіч падкрэслівае: «Творчасць М. Гарэцкага, як, зрэшты, і ўся беларуская літаратура ў сілу першапачатковай сваёй амбівалентнай праграмаванасці, унутрана былі гатовы далучыцца да новай, мадэрнісцкай мастацкай парадыгмы» [2, с. 182].

Пісьменнік стварыў “новы тып мастацкай прозы, які... улічваў набыткі класічнай прозы XIX ст. і арыентаваўся на творчыя здабыткі мадэрнісцкіх напрамкаў” [5, с. 262]. М. Тычына падкрэслівае, што М. Гарэцкі, як і Ю. Віннічэнка ва ўкраінскай літаратуры, “адкрыў перспектыву “іншай”, “новай” літаратуры, прадэманстраваўшы многія перавагі і хібы сучаснага мыслення, якое прадугледжвае ў якасці абавязковай нормы варыятыўнасць, шматзначнасць, супярэчлівасць чалавечых паводзін у свеце і г.д.” [5, с. 267]. Арыентацыя на сусветныя мастацкія ўзоры спрыяла павышэнню інтэлектуальнага і мастацкага ўзроўню нашай літаратуры, павышала культуру творчасці. Аўтар падкрэслівае, што неспрыяльныя абставіны перашкодзілі плённаму выкарыстанню творчых набыткаў гэтых пісьменнікаў, што значна запаволіла мастацкае развіццё нашай прозы.

У свой час Л. Корань слушна заўважыла: «Сапраўды, дамінанта ў творчасці М. Гарэцкага выявілася дастаткова рана і пэўна. Максім Гарэцкі перадусім стаў выразнікам і творцам беларускага духу, беларускага менталітэту як аднаго з феноменаў агульначалавечай культуры» [6, с. 29]. Максім Гарэцкі ў сваіх творах набліжаецца да раскрыцця сутнасці нацыянальнага характару (выяўленне «раздвоенасці», дваістага стану душы). Для І. Канчэўскага [7], аўтара эсэ «Адвечным шляхам» «раздвоенасць» душы галоўнага героя аповесці М. Гарэцкага «Дзве душы» – метафара спецыфікі нацыянальнага светапогляду, «ваганьня» паміж Захадам і Усходам. “Наяўнасць «дзвюх душ» – не эгаістычны стан двудушнасці. Гэта ўнутранае адлюстраванне вобраза свету, якое ўказвае на цяжкасць і складанасць яго пазнання. «Дзве душы» – умоўны вобраз той цякучасці і няпэўнасці, якая пераходзіць у ўтварэнню схематычных перакананняў. Пісьменнік аддае перавагу такому стану, калі ў душы чалавека адбываецца пастаянны маральны рух, калі чалавек здольны ўлавіць сапраўдную і шматзначную дыялектыку жыцця. Калі для еўрапейскіх мадэрністаў дваістасць была найперш катэгорыяй мастацка-эстэтычнай, то для Я. Купалы і М. Гарэцкага яна набыла сапраўды светапоглядна-філасофскі статус, бо з’яўляецца арганічнай сутнасцю беларуса» [8, с. 101], – адзначае В. Максімовіч. Даследчык падкрэслівае: «... мадэрнісцкія героі, у масе сваёй, пакладаюцца больш на інтуіцыю, давяраюць пераважна свайму эмацыянальна-пачуццёваму

комплексу (унутранаму імператыву), – таму, што ідзе знутры, што непасрэдна імі перажываецца» [2, с. 158]. Калі для рамантыкаў чалавек быў сродкам дасягнення нейкіх мэт, то для мадэрністаў чалавек становіўся мэтай. І далей даследчык працягвае: «І праклятыя пытанні, над якімі б'юцца героі Гарэцкага, сведчаць перадусім пра жаданне дайсці да разгадкі глыбінных асноў, архетыпаў народнай анталогіі. За пакутлівымі разважаннямі герояў яскрава праглядаюцца ўнутраныя пошукі, звязаныя з разгадкай эзатэрызму народнага быцця, сэнсу быцця ўвогуле» [2, с. 170].

Нашы даследчыкі гавораць пра прыналежнасць М. Гарэцкага да экзістэнцыялізму. Па-першае, з экзістэнцыялізмам М. Гарэцкага лучыць трагізм светаадчування (апавяданні «Габрыелевы прысады», «Ідуць усе- іду я»). У гэтым плане, напрыклад, С. Дубавец піша пра Максіма Гарэцкага як пра супольніка Акутагавы і Камю [9].

Творчасць М. Гарэцкага адыграла выключную ролю ў станаўленні жанру філасофскай прозы. Менавіта дзякуючы М. Гарэцкаму героем беларускай літаратуры становіцца інтэлігент, асноўны абавязак якога – разумовая дзейнасць, асэнсаванне сябе і жыцця («У чым яго крыўда?», «Роднае карэнне», «Меланхолія», «Дзве душы»). Героі М. Гарэцкага знаходзяцца ў пастаянным духоўным пошуку, разважаюць над адметнасцямі духоўнага жыцця народа, над уласным прызначэннем, над пытаннямі светабудовы, таямніцамі жыцця і смерці.

4.3 “На імперыялістычнай вайне” М. Гарэцкага і літаратура “страчанага” пакалення

Нашы вучоныя (В. Акудовіч, Е. Лявонава, Л. Корань, М. Тычына) неаднойчы звярталіся да праблемы асэнсавання твораў М. Гарэцкага ў кантэксце твораў заходніх пісьменнікаў, прысвечаных Першай сусветнай вайне (Э. Хемінгуэй, Дж. Дос Пасос, У. Фолкнер, Р. Олдынгтон, Э. М. Рэмарк, А. Барбюс). В. Локун у «Нарысах беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей» пашырае абсяг даследавання беларускай ваеннай прозы, параўноўвае творы М. Гарэцкага, К. Чорнага, В. Быкава з творамі А. Ганчара, М. Стэльмаха, І. Мікіценкі, Б. Васільева, В. Астаф'ева, І. Стаднюка, В. Кандрацьева, Л. Первамайскага. Асэнсоўваючы вопыт вялікага рускага пісьменніка і яго ўздзеянне на літаратуру, даследчыца адзначае, што Л. Талстой пазбавіў вайну яе гераічнага арэолу, што ўласціва і аповесці М. Гарэцкага “На імперыялістычнай вайне” [10, с. 157]. Аналагічныя высновы ў свой час былі зроблены і В. Акудовічам. Разглядаючы беларускую і ўкраінскую ваенную прозу, В. Локун вылучае тое, “што паядноўвае іх эстэтычныя сістэмы і што іх раз'ядноўвае” [10, с. 159]. Так, даследчыца адзначае, што і руская літаратура, і ўкраінская не мела такога “глыбокага, эстэтычна значнага твора аб Першай сусветнай вайне, як беларуская” [10, с. 162]. Размова ідзе менавіта пра аповесць М. Гарэцкага “На імперыялістычнай вайне”. У творы беларускага пісьменніка з'яўляецца “матыў “горкай праўды”, якая спараджалася “суб'ектыўнай” віной дзяржавы.

Матыў віны дзяржавы дамінаваў у еўрапейскай прозе Першай сусветнай вайны – у раманах А. Барбюса “Агонь” і асабліва ў літаратуры “згубленага пакалення” (Э. Рэмарк “На заходнім фронце без змен”, Э. Хэмінгуэй “Бывай, зброя”, Р. Олдзінгтон “Смерць героя”, Д. Пасос “ЗША”). У савецкай літаратуры 50-60-х гадоў гэты матыў чытаўся ў падтэксе і толькі часам вырываўся на паверхню – “Мёртвым не баліць” В. Быкава, “Жыццё і лёс” В. Гросмана. Канцэпцыя вайны Л. Талстога такой горкай праўды пазбаўлена” [10, с. 163]. Даследчыца асэнсоўвае спецыфіку выяўлення пачуцця патрыятызму ў творах пісьменнікаў, звяртаецца да праблемы Бога “як вышэйшай маральнай субстанцыі”, праблемы вайны і свабоды, катэгорый народнасці, асабістага і агульнага. Разважаючы аб ролі талстоўскіх традыцый, В. Локун робіць выснову: “Талстоўская гуманістычная канцэпцыя чалавека і свету, з яе хрысціянскім разуменнем добра і зла, была ўспрынята пісьменнікамі ўсходнеславянскага рэгіёна па-свойму, з улікам нацыянальнай эстэтычнай свядомасці” [10, с. 219]. Перш за ўсё гэта моцна выражаны нацыянальны пафас у М. Гарэцкага і песімістычнае гучанне яго твора ў адрозненне ад талстоўскага. У той жа час “украінская проза Першай сусветнай вайны цесна звязана з традыцыямі рамантызацыі вобраза гісторыі” [10, с. 168]. Даследчыца паказвае таксама першыняк беларускіх пісьменнікаў у пастаноўцы пэўных праблем у сусветным маштабе: “Задоўга да “Чужога” А. Камю М. Гарэцкі з уражлівай сілай паказаў адчужэнне чалавека ў новым свеце...” [10, с. 167].

Такім чынам, творчасць М. Гарэцкага валодае выключным крэатыўным патэнцыялам.

Літаратура:

1 Гарэцкі, М. Збор твораў: у 4 т. Т.2. – Аповесці. Драматычныя абразкі / рэд. тома М. І. Мушыньскі. – Мн. : Маст. літ., 1985. — 416 с.

2 Максімовіч, В. Эстэтычныя пошукі ў беларускай літаратуры пачатку 20 стагоддзя / В. Максімовіч. – Мн. : Аракул, 2000. – 351 с.

3 Бергсон, А. Творческая эволюция. Материя и память / А. Бергсон. – Мн. : Харвест, 1999. – 1408 с.

4 Коваленко, В. Трагическая мечта о буйном колошении... Философия национальной жизни в творчестве М. Горьцкого [// В. Коваленко // Нёман. – 1995. – № 3. – С. 198 – 204.

5 Тычына, М. Драма Адраджэння / М. Тычына // Нарысы беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей: Культурна-гістарычны і літаратуразнаўчы аспекты праблемы. – Мн. : Беларуская навука, 2002. – С. 220 – 290.

6 Корань, Л. Цукровы пеўнік : Літ.-крыт. арт. / Л. Корань – Мн.: Маст. літ., 1996. – 286 с.

7 Абдзіраловіч, І. Адвечным шляхам / І. Абдзіраловіч // Вобраз – 90: Літ. – крытыч. арт. / уклад. С. Дубавец; рэдкал. : Н. Пашкевіч (рэд.) і інш. – Мн. : Маст. літ., 1990. – С. 43 – 86.

8 Максімовіч, В. Шыпшынавы край: Старонкі беларускай літаратуры 20–30–х гг. 20 ст. : дапаможнік для настаўнікаў / В. Максімовіч. – Мн. : “ІВЦ Мінфіна”, 2002. – 160 с.

9 Дубавец, С. Максим Горький. Неюбилейное слово / С. Дубавец // Нёман. – 1993. – № 2. – С. 92 – 94.

10 Локун, В. «Вайна і мір» Л. Талстога і развіццё беларускай і ўкраінскай ваеннай прозы першай паловы 20 стагоддзя: канцэпцыя гісторыі і чалавека / В. Локун // Нарысы беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей: Культурна-гістарычны і літаратуразнаўчы аспекты праблемы– Мн. : Беларуская навука, 2002. – С. 138 – 220.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ